

Memento Mori/oděvní kolekce

Barbora Mrňáková, DiS

Bakalářská práce
2014/2015

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta multimediálních komunikací

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta multimediálních komunikací

Ateliér Design oděvu

akademický rok: 2014/2015

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora Mrňáková, DiS.**
Osobní číslo: **K12043**
Studijní program: **B8206 Výtvarná umění**
Studijní obor: **Multimédia a design - Design oděvu**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Memento Mori/oděvní kolekce**

Zásady pro vypracování:

1. Teoretická část

Prostudování a analýza dostupných materiálů a informací, obrazová příloha, vlastní závěry v minimálním rozsahu 15 normostran. Bakalářská práce odkazuje na každodenní přítomnost smrti v našem životě. Zkoumá, jak se lidé dívají na smrt dnes a jak tomu bylo v minulosti a jak prožívají ztrátu někoho blízkého.

2. Praktická část

Výtvarné zpracování a realizace výtvarných návrhů v počtu 5-7 modelů. Oděvní kolekce inspirovaná osobním zážitkem. Spojení tradičního s moderním. Teoretická a technická příprava projektu, sběr potřebných informací, dokumentace realizace dle zadaných parametrů (moodboard, storyboard, skici s označením siluety, barevnost, popis materiálů, technické nákresy modelů, technické opisy, střihové řešení, postprodukce).

Práce musí být doplněná o dokumentační fotografie z procesu tvorby, módními fotografiemi, popřípadě krátkým promo videem. Rozsah práce: cca 30 stran. Formát A4. Odevzdejte ve 2 stejnopisech v pevné vazbě (1 může být v kroužkové vazbě). Součástí předané písemné práce jsou i dvě vyhotovení na CD-ROM. Na samostatném nosiči CD-ROM odevzdejte v minimálním počtu 10 kusů obrazovou dokumentaci praktické části závěrečné práce pro využití v publikacích FMK. Formát pro bitmapové podklady: JPEG, barevný prostor RGB, rozlišení 300 dpi, 250 mm delší strana. Formáty pro vektory: AI, EPS, PDF. Loga a texty v křivkách.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

DAVIES, Douglas James. Stručné dějiny smrti. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4.

PAYNE, Jan. Smrt, jediná jistota (apoteóza skepse). Praha: TRITON, 2008. ISBN 978-80-7387-046-1.

ARIES, Philippe. Dějiny smrti, doba ležících. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

ARIES, Philippe. Dějiny smrti, zdivočelá smrt. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-293-3.

JONES, Terry a Susie RUSHTON. Fashion now 2. Köln: TASCHEN, 2008. ISBN 978-3-8365-0336-5.

BAUDOT, Francios. Móda století. Praha: Ikar, 2001. ISBN 80-7202-943-6.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Art. Mária Štraneková, ArtD.

Ateliér Design oděvu

Datum zadání bakalářské práce:

3. října 2014

Termín odevzdání bakalářské práce:

16. května 2015

Ve Zlíně dne 2. prosince 2014

doc. MgA. Jana Janíková, ArtD.
děkanka

Mgr. Art. Mária Štraneková, ArtD.
vedoucí ateliéru

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ/DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské/diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská/diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému a bude dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou/diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užit své dílo – bakalářskou/diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské/diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské/diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Ve Zlíně ..... 15. 4. 2015 .....

BARBORA MRŇÁKOVÁ
.....
Jméno, příjmení, podpis

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydávalečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlédnutí veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užíje-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacího zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užit či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídnou k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Memento Mori – Pamatuj smrti, je téma mé bakalářské práce. Touto kolekcí bych ráda upozornila na každodenní přítomnost smrti v lidském životě, a také na její vliv na život.

V teoretické části se zabývám různými historickými pohledy na toto téma ve srovnání s tím, jak se lidé dívají na smrt dnes. Zajímám se o druhy pohřbívání a pohřební rituály, způsoby, jak se lidé loučí se zemřelými, a co to znamená pro pozůstalé. Okrajově se také dotknu historie kutnohorské kostnice a jejího odkazu nám, živým.

Klíčová slova: život, smrt, kosti, kostnice, Kutná Hora, smysl života, pohřeb, Memento Mori, smrt jako motivace

ABSTRACT

Memento Mori- Remember that you have to die, is topic of my bachelor's work. I would like to attention to everyday presence of death in people's life and her influence at life too.

In theoretical part I engage in various historical views on this topic and I compare it with today's point of view's on death. I am interested in ways of funeral and funeral rituals, ways how people farewell to the death and what it means for the bereaved. Marginally also touch upon the history of the ossuary in Kutna Hora and her legacy to us, the living.

Keywords: life, death, bones, ossuary, Kutna Hora, mening of life, funeral, Memento Mori, death as motivator

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Mgr.art Márii Štranekové Art.D za podporu v tvorbě a za užitečné rady a poznámky a za to, že vydržela počáteční konzultace bez újmy na zdraví ☺

Také bych ráda poděkovala vévodkyni Eleonoře z Toleda, za inspiraci v pravou chvíli.

Mým rodičům, sestře, a celé mojí rodině, za to, že jsou a že mi vždy pomáhají.

Katce, Nice, Mary a Braňovi kteří se mnou „přežili“ všechny debaty o smrti.

Anetce za krásné fotky.

Všem, co mě během tohoto roku podporovali a pomáhali mi.

Motto:

„Ze smrti, dále kvete krása.“

Neznámý autor

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské/diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 OKAMŽIK SMRT/CO JE SMRT/SMRT	11
1.1 OSOBNÍ UVĚDOMĚNÍ SI SMRTI	12
1.2 ŽIVOT PO ŽIVOTĚ?	13
2 NADĚJE	16
3 HISTORIE ANEB SMRT V PRŮBĚHU VĚKŮ	17
3.1 STAROVĚKÉ CIVILIZACE	17
3.2 STŘEDOVĚK, BÁJE A LEGENDY ATD.	19
3.3 ZMĚNY SPOJENÉ S PŘÍCHODEM KŘESŤANSTVÍ	20
3.3.1 Vznik křesťanství	20
3.3.2 Nebe a Peklo	21
3.3.3 Pohřbívání	22
3.4 OBDOBÍ MORU	24
3.5 SOUČASNOST.....	25
4 OSSUARIA	27
4.1 CISTERCIÁCI V KUTNÉ HOŘE, SEDLECKÉ ÚDOLÍ	27
4.2 HŘBITOVNÍ KAPLE S KOSTNICÍ.....	28
II PRAKTICKÁ ČÁST	31
5 REŠERŠE	32
5.1 DAMIEN HIRST A ALEXANDER McQUEEN, SCARFS, 2013	32
5.2 IRIS VAN HERPEN, MUMMIFICATION, AW 09/10	32
5.3 COMMES DES GARÇONS, MEMENTO MORI, MENSWEAR, SS 11	33
5.4 THIERRY MUGLER, MENSWEAR, AW 11/12.....	34
6 KONCEPT KOLEKCE	36
7 MOODBOARD, STORYBOARD	37
8 SKICI KOLEKCE	38
9 MATERIÁLY, BAREVNOST	39
10 TECHNICKÁ DOKUMENTACE	41
10.1 MODEL Č. 1	41
10.2 MODEL Č. 2	42
10.3 MODEL Č. 3	43
10.4 MODEL Č. 4	45
10.5 MODEL Č. 5	46
10.6 MODEL Č. 6	47
III PROJEKTOVÁ ČÁST	49
11 FOTOGRAFIE KOLEKCE	50
ZÁVĚR	64
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	67

SEZNAM OBRÁZKŮ	68
SEZNAM PŘÍLOH.....	70

ÚVOD

Je snadné psát o smrti, když je daleko. Můžeme se zamýšlet nad tím, jak bychom reagovali, kdyby nám někdo zemřel. Nebo kdyby zemřeli našim blízkým lidé, na kterých jim záleželo. Můžeme se domýšlet, jak bychom truchlili, jak bychom byli smutní, jak by to ovlivnilo náš další život. Jak bychom se změnili. Jestli bychom se vůbec změnili. Jak dlouho by nám trvalo, než bychom to překonali. A byli bychom schopní to vůbec někdy překonat? Jak dlouho trvá, než se člověk přenesení přes ztrátu blízké osoby?

Smrt je nečekaná. Neohlásí vám předem, že vám někdo zemře. Probudíte se do slunečného rána a najednou se nad vámi „stahují mraky“. Nebo nad někým, koho máte rádi. Dá se vůbec dívat na bolest člověka, kterého milujeme? A jaká je vlastně správná reakce, když se dozvíte, že někdo zemřel? Dá se na takovou informaci vůbec správně reagovat?

Z mého pohledu soudím, že připravit se na něco takového, jako je zpráva o smrti někoho blízkého, je nemožné. I když víme, že je ten člověk nemocný a jednou pravděpodobně zemře. Dokud se to totiž nestane někomu z našeho okolí, je smrt daleko. Tak daleko, jak jen může být. Ukrytá v nejhlubších zákoutích naší mysli. V médiích sledujeme probíhající boje na Ukrajině. Tragédie, řekneme si. Ale nedopadne na nás plná tíha. Protože sice umírají lidé, ale nejsou to naši blízcí. Nejsou to lidé, kteří by byli několik let součástí našeho života. Nic pro nás neznamenají.

Přesně do okamžiku, kdy se nás smrt netýká, je snadné o ní mluvit. Nemusíme vážit svá slova. Přijde nám vzdálená a cizí. Máme od ní odstup, abychom o ní mohli mluvit s jakousi pomyslnou lehkostí a historicko-vědeckým zájmem.

Nastanou ovšem v životě chvíle, kdy vůbec nechceme vědět, že něco takového existuje. Uvědomit si totiž vlastní smrtelnost, jakož i smrtelnost ostatních, znamená připustit si, jak zranitelní a slabí ve skutečnosti jsme. Tváří v tvář smrti jsme totiž úplně všichni stejně bezmocní.

Tato bakalářská práce si klade za cíl projít dějinami smrti, pohřebními rituály, pohledy různých kultur na toto téma, porozumět tomu, jak lidé v různých historických epochách přistupovali k tomuto jevu, jaký význam má v tomto případě naděje a víra a pomocí těchto znalostí se pokusit najít cestu, jak se vypořádat se ztrátou.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 OKAMŽIK SMRTI/CO JE SMRT/SMRT

Co je to vlastně smrt? Kdy nastává? Co pro nás znamená?

Na začátek je třeba si ujasnit, co je to vlastně smrt a kdy k ní dochází. Z lékařského hlediska nastává tehdy, když srdce přestane bít, člověk nedýchá a dochází k nenávratnému poškození mozku. Nastává během několika minut současně se smrtí lidského mozku.¹ Odpovědi na otázky ohledně délky umírání se různí. Velmi často se vyskytuje magická čísllovka tři-duše tři dny zůstává v blízkosti těla, než může vstoupit do posmrtného života. Dalším z rozšířených názorů také je, že člověk není mrtvý, dokud nedojde k rozkladu jeho těla.² V některých kulturách, nebyl mrtvý člověk ještě dlouho po smrti považován za mrtvého. Například příslušníci pobřežního národa Chinchorro, kteří obývali část území v Chile, svoje mrtvé mumifikovali a po nějakou dobu je uchovávali ve společnosti živých. Tyto zvyky měli i příslušníci rybářských komunit na pobřeží Tichého oceánu, a to dva tisíce let předtím, než Egypťané začali mumifikovat své mrtvé.³

A co pro nás smrt znamená? V tomto ohledu musím zmínit slova filozofa Voltaira⁴: „Člověk je jedinou živou bytostí, která ví, že musí zemřít, a ví to pouze ze zkušenosti.“ Máme jistotu, že zemřít musíme. I zvířata mají jisté předtuchy smrti, ale až v okamžiku, kdy jsou smrtí ohroženy. To ale stále není vědomí o nutnosti smrti. Zvíře na rozdíl od člověka netuší, že smrt patří k podstatě života a rodu, že existuje vnitřní spojitost mezi narozením a smrtí, že zánik člověka je pro rod biologickou nezbytností a že zánik rodu je nezbytností pro realizaci života ve stále nových formách. Filozof Max Scheler tvrdil, že lidská zkušenost je mnohem bohatší než pouhá představa a pokoušel se odhalit skutečnou podstatu zkušenosti smrti. Namísto toho ale popsal pouze proces stárnutí, smrt se u Schelera projevuje pouze jako bod, ke kterému člověk dospěje na samém konci života. Z naší zkušenosti ale víme, že neexistuje žádná souvislost mezi procesem stárnutí a smrtí. Jsme tedy nejen nuceni připustit, že jednou musíme zemřít, nýbrž že jsme každý den svého

---

¹ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D. s. 6.

² Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 8-9.

³ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 30.

⁴ Voltaire- francouzský osvícenský filosof, básník a spisovatel.

života postaveni před možnost, že můžeme zemřít v každém každém okamžiku našeho bytí.

Podle filozofa Lévy-Bruhela má pro primitivní národy smrt vždy vnější příčinu. Člověk je v těchto skupinách vždy pouhou součástí celku a tak je s ním i nakládáno po jeho smrti. Jeho funkce a postavení, které zastával, jsou automaticky přeneseny na dalšího žijícího člena skupiny, který získá i jméno zemřelého a do jisté míry i jeho duši. Skupina prostě jen regeneruje ztraceného člena, jako by se nic nestalo. Podobni listům stromu, lidé se objevují a zanikají a smrt je pouhým rubem narození. Vědomí smrti kráčí ruku v ruce s lidskou individualizací. Lidé se stávají osobitějšími a to překračuje hranice skupiny a hranice možné regenerace mrtvého člena. Vědomí o individuální smrti tak nabývá na intenzitě, a to spolu s vědomím ohrožení, která s sebou tato smrt nese. Již v historii docházelo k větší individualizaci národů. Spolu s ní se objevila i úzkost ze smrti. Tato nová úzkost se odlišuje od regenerace skupiny, která má větší strach z mrtvých než ze smrti samotné. Bojí se mrtvých a jejich duševní síly, a po jejich smrti neexistuje nic.

Náboženství jako křesťanství nebo buddhismus naopak slibují vítězství nad smrtí. Vždy věří v určité formy přežívání po smrti. Před příchodem Buddhy zůstával člověk uvězněn ve věčném koloběhu narození a smrti. Buddha slibuje vysvobození v podobě smrti, po které již nemůže následovat narození a tedy ani smrt nová. Kristus zase slibuje narození, po němž už nemůže následovat smrt.⁵ „Křesťanství je nejvyšším přijetím života, vítězství nad smrtí. Buddhismus je popřením života právě pro skutečnost smrti.“⁶

My tedy přicházíme do kontaktu se smrtí právě pomocí zkušenosti, a to prostřednictvím smrti někoho jiného nebo vědomím smrti jako možné budoucnosti našeho života.

1.1 Osobní uvědomění si smrti

S tím, jak se sami individualizujeme, jsme schopni pozorovat osobní odlišnosti a jedinečnost i u druhých lidí. Dotýkáme se této skutečnosti láskou, a proto nás tolik zasáhne smrt blízkého člověka. Je to nekonečně víc, než pouhá smrt člověka, který je nám cizí.⁷ Se smrtí se setkáváme v televizi, filmu či novinách a přesto tyto informace na nás

---

⁵ Landsberg, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-054-0. s. 120-126.

⁶ Landsberg, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-054-0. s. 126.

⁷ Landsberg, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-054-0. s. 127-129.

nemají valný účinek. Potom zemře někdo nám blízký, například na následky těžké nemoci. Živé tělo trpí a „naše tělo sympatizuje v životní hloubce se svým trpícím druhem.“⁸ Následuje akt smrti. Společně s ním přichází i úleva od bolesti, ale následuje „cizí a chladný svět dovršené smrti.“⁹ Uvědomíme si, že člověk, kterého milujeme, na nás již nikdy nepromluví, nezasměje se s námi, že ho již nikdy neuvidíme.¹⁰

Lidé souhlasí stvrzením, že život před touto zkušeností a po ní se liší. Ztrátu nelze očekávat, nelze se na i připravit a dokonce lidé pracující přímo se smrtí, jako pracovníci pohřebních ústavů nebo kněží potvrzují, jak moc je překvapila smrt jejich blízkých. Tato událost v nás může vyvolat otázky po smyslu života. „Proč se máme dál snažit, když odešli ti, pro něž mělo smysl žít?“¹¹ Zde nastává okamžik pro to, co Davies ve své knize *Stručné dějiny smrti* nazývá osobním uvědoměním si smrti. Jedná se jednoduše o okamžik, kdy si jedinec uvědomí svou vlastní smrtelnost, ať už na základě úmrtí někoho blízkého, po zjištění smrtelné choroby nebo tento okamžik nastane v souvislosti s věkem člověka.¹² V kontextu s těmito úvahami vyvstává prostor pro položení další otázky. Co se mnou bude, až zemřu?

1.2 Život po životě?

V každé kultuře se objevují určité představy o posmrtném životě. V lidském životě zřejmě vždy existovala naděje, že smrt není definitivní konec všeho a že po životě na zemi následuje nějaký další život. Nestalo se tak ovšem ve všech kulturách. Například někteří z původních obyvatel Ameriky neměli nejspíš žádnou konkrétní představu o tom, co se s nimi stane po smrti. Věřili, že jejich mrtví zmizí jako obláček kouře. Naproti tomu, arktický posmrtný život vypadal docela podobně, jako ten pozemský. Cesta do Země mrtvých byla podobná té, po které duše zemřelého kráčela v životě již několikrát a byla vzdálená pouze malý kousek cesty. Stejně praktická byla i stavba jejich hrobek. Pohřbívání do země nepřipadalo vzhledem k vrstvě sněhu a ledu v úvahu.

---

⁸ Landsberg, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-054-0. s. 128.

⁹ Landsberg, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-054-0. s. 128.

¹⁰ Landsberg, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-054-0. s. 128.

¹¹ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 18.

¹² Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 21-22.

Své mrtvé proto jednoduše pokládali na zem a zahrnuli je hromadou kamení, které je ochránily před mrchožrouty.¹³

Nejen v arktických ale i v mnoha starověkých kulturách předpokládali, že svět mrtvých bude podobný jako svět živých. Odtud také pramení tradice ukládání předmětů denní potřeby do hrobek zemřelých. Předpokládalo se, že je budou používat tak, jako je používali na zemi. V Mezopotámii bylo dáváno do hrobů vybavení podle sociálního postavení.¹⁴ Během vykopávek ve městě Uru byla nalezena hrobka královny Puabi, ve které se nacházelo množství dalších koster a vedle nich ležící šálky. Archeologové předpokládají, že se jedná o pozůstatky královniných služebníků, kteří vypili jed, aby mohli královnu doprovázet na cestě posmrtným životem. To, jestli vypili jed dobrovolně nebo k tomu byli donuceni, nám není známo. V Egyptě byly lidské oběti nahrazovány sochami služebníků. I první čínský císař Š'Chuang-ti se vydal na cestu s hliněnou armádou. Mnoho kultur tedy sdílelo přesvědčení, že smrt je cesta. V některých kulturách to znamenalo očistu, nebo zkoušku, v jiných zase překročení nějakého zlomového bodu. U kultur žijících na moři má tato cesta podobu plavby přes oceán, zatímco lidé žijící ve vnitrozemí si tuto cestu představují spíše jako cestu krajinou. Například ještě v devatenáctém století se lidé žijící v horách České republiky pohřbívali v botách, aby byli dobře připraveni na náročnou cestu. V křesťanském pojetí světa se setkáváme s rozdělením posmrtného života na Ráj a Peklo, ale v původním významu starých Slovanů to znamenalo jedno a totéž. Byla to prostě země mrtvých, známá pod různými názvy. Dnes pro nás Ráj představuje Nebe a Peklo zase místo pro hříšníky.¹⁵ Víra v posmrtný život je ústředním bodem křesťanské víry, a proto se jí budeme podrobněji zabývat v kapitole 3.

Jako opak všem těmto představám poslouží původní indická náboženství, jako buddhismus, hinduismus a sikhismus. Tyto náboženství nekladou důraz ani na život na zemi, ani na ten posmrtný. Smrt chápu jako „součást velkého cyklu pokračující existence, z něhož by se životodárné mohlo a mělo osvobodit. Tohoto konečného vysvobození lze dosáhnout po dlouhé době, po mnoha inkarnacích a po přísném

---

¹³ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 22.

¹⁴ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 25.

¹⁵ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 22, 35.

dodržování pravidel správného chování.“¹⁶ Krátce řečeno, život vidí jako nepřetržitý cyklus, v sanskrtu známý jako samsara („bloudění“). Duše se převtěluje z jedné živoucí formy do druhé, ať už lidské nebo zvířecí, podle toho, jestli byl předchozí život odžit dobře či špatně.¹⁷ Tak či tak, téměř v každé kultuře se objevuje víra, že smrt není konečná zastávka. Jak bylo zmíněno na začátku této kapitoly, lidstvo si v sobě po staletí uchovává naději, že po smrti ještě něco následuje.

Proti všem výše uvedeným představám stojí moderní ateistický názor, podle něhož smrt těla znamená naprostý konec člověka a jeho další existence v jakékoliv jiné formě prostě není možná.¹⁸

---

¹⁶ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 14.

¹⁷ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 12.

¹⁸ Nešporová, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2. s. 82.

2 NADĚJE

Jaký je rozdíl mezi nadějí a vírou? Obě jsou si velmi blízké a jejich významy často splývají v jeden. Naděje je „jedním z klíčových zdrojů emotivní energie, která člověka pohání, aby získával nové informace o okolním světě, (...) postoj vůči budoucnosti, který počítá s větším poznáním a širším pochopením. Naděje v sobě zahrnuje jakýsi optimismus, který podporuje lidské úsilí nalézt řešení nejrůznějších problémů, i když se zdají být neřešitelné. Díky naději je pravděpodobnější, že jednotlivci i společnosti překonají obtížné situace a budou v budoucnosti připraveni jim čelit. Naděje má hodnotu pro přežití.“¹⁹

To samé by se dalo ve své podstatě prohlásit i o víře. To právě naděje, že zítra budeme také naživu, nás pohání vpřed. Jakou motivaci k životu bychom měli, kdyby neexistovala naděje? To kouzelné slůvko, které nám dovoluje věřit v další zítřky? Které nám dovoluje plánovat si budoucnost, bez toho aniž bychom si museli klást otázku, co když tu zítra nebudu?

Jak bylo řečeno již na začátku kapitoly, náboženská víra a naděje jsou si velmi blízké pojmy. Například Svatý Pavel, ve svém Prvním listu Korintským, psal o víře, naději a lásce téměř jedním dechem. Je třeba si ovšem dát pozor na jemné rozdíly, které často vyplývají z kontextu. V tom náboženském naděje často splývá s vírou, zatímco v sekulárním vyjadřuje naděje spíše obecnou touhu prospívat. Nicméně je jasné, že víra i naděje jsou velmi podobné součásti života. Naděje je v dějinách smrti důležitá právě proto, že představuje velmi významnou výzvu k otázkám o smyslu a údělu lidského života. Národy vyprávějí svoje příběhy o smyslu života právě prostřednictvím pohřebních obřadů.²⁰

---

¹⁹ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 17.

²⁰ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 18.

3 HISTORIE ANEB SMRT V PRŮBĚHU VĚKŮ

„V jádru dějin smrti nenalezneme jen pocit bolesti nad rozloučením vazeb mezi lidmi a vazeb mezi jednotlivcem a jeho místem ve světě, ale i naději, že se podaří zodpovědět otázky a napravit křivdy nashromážděné za celý život.“²¹

Tak jako má každá civilizace své vlastní způsoby života, má stejně tak své vlastní způsoby smrti. Pohřební zvyky jsou zakotveny hluboko v jejich kulturních tradicích. Smrt má své veřejné i politické důsledky. Když kdokoliv zemře, jeho potomci přežívají a život pokračuje dál.²² Jak tedy lidé, kteří tu žili před námi, vnímali smrt?

3.1 Starověké civilizace

Pod pojmem Starověký Egypt je potřeba si představit komplexní společnost, která tu byla více než 3000 let. Díky jejímu umístění to byla samostatná a nezávislá říše. V Egyptě byl posmrtný život velmi podobný jejich pozemskému životu. Země mrtvých ležela na Západě (tam, kde slunce zapadalo, když „zemřelo“). Nejprve své mrtvé pohřbívali do země, ve skrčené poloze, ve Staré říši je ukládali do hrobů v natažené poloze, tváří k východu, aby mohli pozdravit vycházející slunce. Krátce nato vznikla první pyramida, Džoserova. Byla to stupňovitá stavba, vypadající jako schody do nebe, které mohly být prostředkem, aby se panovník dostal na onen svět. V období Nové říše přešli k podzemním hrobkám, které měly znázorňovat podsvětí, a také bránit vstupu vykradačům hrobů. Na tomto systému je zbudované celé Údolí králů, ležící nedaleko Luxoru, které je tvořeno sítí podzemních stezek a síní. V egyptském světě mrtvých vládnul bůh Usir, který byl také bohem plodnosti a znamenal tak jak nový začátek, tak i konec. Egypťané jsou také známí svou hrůzou z toho, že se jejich tělo rozloží. Existovala totiž zakořeněná víra, že když tělo nezůstane neporušené, ani duše nepřežije. Na tomto základu vzniklo umění balzamovačů. Z těla se pomocí různých háků odstranily veškeré vnitřnosti, které byly ukládány do zvláštních nádob, k tomu určených. Tělo bylo vycpáno a následně obvázáno. Obvazy byly pokládány ve vrstvách a mezi ně byly ukládány amulety. Pohřby bývaly velkolepé.

---

²¹ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 8.

²² Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 43.

Jak bylo řečeno již výše, dávaly se panovníkům do hrobů předměty denní potřeby, které měli používat v posmrtném životě.²³

Řekové nám po sobě zanechali obrovské dědictví v podobě jejich úžasné mytologie. Tato mytologie počítá s představou Tartaru, jako hluboké propasti plné beznaděje. Tam měli strávit věčnost ti, kteří urazili bohy. Nicméně nám není známo, jestli tomu Řekové opravdu věřili či nikoliv. Podle svědectví, která máme, se Řekové spíše obávali ztráty života. Báli se, že přijdou o jeho radosti, než o to, zda jim po smrti hrozí nějaký trest. Své pohřební rituály brali velice vážně, obávali se totiž, že na zemi zůstanou v podobě duchů. Těla, která by zůstala nepohřbena, totiž nemohla podniknout cestu do podsvětí a tak dosáhnout konečného odpočinku. Pohřební rituál vypadal asi tak, že tělo zemřelého omyli, pomazali olejem a nechali vystavené na márách i několik dnů. Během nich ho navštěvovali přátelé, příbuzní, sousedé i široká veřejnost. Poté převezli tělo za doprovodu rodiny na hřbitov. Tělo bylo nakonec uloženo do hrobu nebo spáleno na hranici. Popel byl poté umístěn do nádoby a pohřben. Řecké hroby byly za klasického období jen jámy v zemi, později v mykénském období byli pohřbíváni do výklenků vzniklých ve stráních nebo přírodních jeskyních. Stejně jako v Egyptě byly mrtvým do hrobu ukládány dary, ale spíše jen ve formě jídla a pití. Válečníci bývali pohřbíváni do hlubokých kamenných šachet. S nimi již byly pohřbívány také zlaté poklady, ne jen jídlo a pití, jako tomu bylo u méně majetných. V mykénském období pak byly pro významné příslušníky společnosti stavěny hrobky, tak zvané *tholos*²⁴. V athénské demokratické společnosti byly hroby většinou prosté a tak neexistovalo nic jako nákladné *tholos* z mykénského období.²⁵

Stejně jako v kultuře, tak i v pohřebních zvyklostech následovali Římané Řeckého příkladu. Měli podobné vnímání posmrtného života i pohřebních rituálů. Na rozdíl od Řeků si ale smrt drželi více od těla. Hřbitovy se nacházely za hranicemi měst. Ačkoliv se pohřby odehrávali mimo město, mrtví byli stále důležitou součástí života římské komunity. Ti, kterým se dostalo poctivého obřadu, dosáhli tak zvaného kolektivního božství a byli uctíváni při různých slavnostech.

---

²³ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 43-53.

²⁴ *tholos*-hrobka ve tvaru včelího úlu, stavěná hlavně v mykénském období (1600-1500 př. n. l.)

²⁵ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 56-60.

Postupem času spolu začali významní Římané soupeřit ve stavbách těch nejhonosnějších hrobek. Jako důkaz nám do dnešních dnů přetrvalo Hadriánovo mauzoleum.²⁶

3.2 Středověk, báje a legendy atd.

Smrt si s sebou v době raného středověku nese jeden důležitý rys. Ohlašuje se. Poskytuje umírajícímu dost času na to, aby se na ni mohl připravit, smířit se s ní, rozloučit se s rodinou a přáteli. Umírající také vždy pozná okamžik, že brzy zemře.²⁷

„Král Ban spadl z koně a ošklivě se poranil. Poté, co byl ožebračen a vyhnán ze svých statků i svého hradu, dal se společně s manželkou Helenou a synem Lancelotem na útěk. V jednu chvíli zastavil koně, aby se naposledy ohlédl, a se zděšením zjistil, že hrad, „jediné jeho potěšení“, stojí v plamenech. Propadl smutku. „Král Ban se do myšlének vnořil. Dlaněmi si oči zakryl a hrdlo mu sevřel hluboký žal, že slzy jediné uronit nemohl; i omdlel, neb srdce se mu zalknulo. A s oře spadl tak tvrdě“ (...) „Když král Ban znovu nabyl vědomí, zjistil, že z úst, nosu a uší mu prýští rudá krev. „Pohlédl k nebi a řekl, obtížně vyslovuje: (...) Ach Pane Bože (...) pomoz mi, neboť vidím a vím, že můj konec nadešel. Vidím a vím.“²⁸

To byla jedna část předtuch. Další mohly mít i nadpřirozený charakter. Typická je forma vidění duchů osob, které již zemřely, jako se to stalo například vdově po králi Banovi. Té se jednou ve snu, v nádherné zahradě, zjevil syn a synovci, které všichni považovali za mrtvé. „Tehdy pochopila, že ji náš Pán vyslyšel a že zemře.“²⁹ „Na určitých místech a v určitých okamžicích jsou mrtví neustále mezi živými. Jejich přítomnost však dokáže postřehnout jen ten, kdo zanedlouho zemře.“³⁰

V dávnějších dobách neexistovala tak ostrá hranice mezi nadpřirozenem a přirozenem a lidé v těchto viděních spatřovali zázrak. Během 17. století se objevil názor, a to především u vzdělaných vrstev, že vidění mrtvých jsou jen hloupé povídačky a v 19. století byste těžko našli osobu, která by tento názor nesdílela. Tato víra, že smrt varuje, se předávala z generace na generaci. Aby se ale smrt mohla ohlašovat, nesměla být náhlá.

---

²⁶ Kerrigan, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8. s. 65, 67.

²⁷ Aries, Phillipe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 17, 18.

²⁸ Aries, Phillipe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 18.

²⁹ Aries, Phillipe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 19.

³⁰ Aries, Phillipe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 19

³¹ „Náhlá smrt narušovala řád světa, v nějž každý věřil, byla nesmyslným nástrojem náhody, jenž na sebe někdy bral podobu Božího hněvu. Proto lidé náhlou smrt (*mors repentina*) považovali za hanebnou a potupnou. (...)Ve středověku však do kategorie bídných a ohavných smrtí nepatřila jen úmrtí nenadálá a nesmyslná (...), ale i „pokoutní“ úmrtí beze svědků a bez obřadu – úmrtí poutníka na cestě, utopence v řece, úmrtí neznámého člověka, jehož mrtvolu kdosi objevil na mezi, nebo třeba i úmrtí souseda bezdůvodně zasaženého bleskem. Na jeho nevině vůbec nezáleželo – lidé věřili, že nenadálá smrt na něj uvalila klatbu.“³² Za bídnou smrt byla považována i smrt zabitím. Za ni se dokonce na některých územích vybíral poplatek. Odsouzcenci to ve středověku také neměli lehké. Až do 14. století jim bylo upíráno právo na svátost smíření, a to z důvodu, že na onom světě měli dojít stejného zatracení, jakému čelili zde na zemi.³³

Se zrádci se nakládalo ještě hůře. Byli mučeni tak, aby jejich těla byla co nejvíce znesvěcená. Do této kategorie spadá i upalování kacífů a čarodějnic. Upalování pomocí ohně je totiž jedno z nejhorších ponížení, jakého se může člověku dostat a společnost tím tak ze svého středu vylučovala ty, které považovali za zdroj znečištění. Tento způsob smrti později obnovili nacisté, když se chtěli zbavit Židů a dalších, podle nich nečistých občanů, během tzv. „konečného řešení“, aby tak očistili nově vznikající Třetí říši.³⁴

Je nesmírně zajímavé si uvědomit, že v dnešní době se za nejvíce přijatelný způsob smrti považuje právě smrt rychlá a nenadálá, případně ještě úmrtí během spánku. Jakoby ruku v ruce s rychle se rozvíjející společností kráčela i myšlenka co nejrychlejšího a bezbolestného odchodu z ní.

3.3 Změny spojené s příchodem křesťanství

3.3.1 Vznik křesťanství

Křesťanství se vyvinulo z judaismu na území Palestiny, kde působil Ježíš Kristus. Ten se údajně narodil kolem roku 4 př. n. l. v Betlémě. Žil v Nazaretu, odkud také pochází jeho přívlastek „Nazaretský“. Hlásal příchod Božího království, milosrdenství,

---

³¹ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 23

³² Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 23

³³ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 25

³⁴ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s. 74.

lásku k bližnímu a to i k nepřátelům, odpovědnost, sebekritičnost a odpuštění. Byl zabit a poté vstal z mrtvých.³⁵

Po jeho smrti hlásali křesťanství jeho učedníci. Křesťané byli nejprve pronásledováni, ale roku 313. n. l. bylo císařem Konstantinem uznáno jako povolené náboženství a roku 380 se z něj stalo oficiální náboženství říše římské.³⁶ Víra v posmrtný život je ústředním bodem křesťanství. Podle tohoto hlediska budou všichni mrtví vzkříšeni a souzeni Bohem. Duše tedy přežívá smrt člověka a čeká na poslední soud, podle jehož výsledku následuje buď spása, nebo zatracení.³⁷

„Křesťanství oslavovalo smrt. Smrt byla důsledkem hříchu, ale hřích byl zničen čistým životem Ježíše Krista vydaným v jeho vykupitelské zemi. Zemřel, ale smrt přemohl zmrtvýchvstáním. Od té doby se kříž stal symbolem, který v sobě zahrnuje všechny tyto navzájem se ovlivňující představy.“³⁸

3.3.2 Nebe a Peklo

Jak bylo řečeno již výše, na počátku středověku lidé brali smrt jako součást svých životů a co je pro nás ještě důležitější, nebáli se jí. Nebáli se jí proto, že věřili v posmrtný život jako součást jejich další cesty. V raném středověku lidé očekávali příchod Ježíše Krista bez obav ze soudného dne. Křesťanství však sebou přineslo rozdělení posmrtného světa na Nebe a Peklo. Původně byli všichni lidé na zemi nesmrtelní, ale v okamžiku, kdy Adam s Evou snědli jablko ze stromu poznání a byli vyhnáni z Ráje, Bůh je potrestal a učinil je smrtelnými. V tomto okamžiku se objevilo rozdělení posmrtného života na Nebe pro poslušné a Peklo pro hříšníky. Toto nové rozdělení sebou samozřejmě přineslo strach z posledního soudu, který nicméně neměl nastat v okamžiku smrti, ale až dlouho po ní, v den konce světa. Tímto způsobem začala smrt děsit i občany, kteří se jí do té doby příliš nebáli. I přes veškerý strach měla být smrt příjemná, tedy alespoň pro ty, kteří žili bez

---

³⁵ Krumpolc, Eduard. *Křesťanství, jeho vznik, rozšíření a současný stav*. [online]. [cit. 8. 8. 2013]. Dostupné z: http://www.popup.upol.cz/files/forSchoolsDocuments/2013080811394810_CMTF-Krumpolc-krestanstvi.pdf

³⁶ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D. s. 11.

³⁷ Nešporová, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2. s. 59

³⁸ Davies, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4. s.13.

hříchu, protože po ní následovalo setkání s Bohem. Spolu s křesťanstvím se ovšem objevila další důležitá novinka a to vzkříšení těla. Najednou se lidé nezajímali jen o to, co se stane s jejich duší, ale i to, co se stane s jejich tělem.³⁹

3.3.3 Pohřbívání

Ve starověku se lidé báli pohřbívát své mrtvé v blízkosti svých domovů, protože věřili v jejich nečistost. Starověké hřbitovy se tedy umisťovali za hradby města. Jak říká svatý Jan Zlatoústý:⁴⁰

„Dbej, aby se ve městě nebudovaly žádné hrobky. Kdyby někdo tam, kde spíš a jíš, pochoval mrtvolu, co by sis počal? Ale i když tam, kde spíš a jíš, mrtvé nepohřbíváš, přece je na údy Kristovy ukládáš.(...) Cožpak lze navštěvovat Boží kostely, svaté chrámy, šíří-li se tam tak strašlivý zápach?“⁴¹

Odpor prvních křesťanů k blízkosti mrtvých rychle odezněl. Tato změna byla důkazem velkého rozdílu mezi pohanským a křesťanským postojem ke smrti. Od těchto časů se mrtví nadlouho zabydleli ve městech a domácnostech živých, a to až do 18. století. Co bylo důvodem k takové změně? Odpověď zní jednoduše: vzkříšení, které bylo spojeno s uctíváním prvních mučedníků a jejich hrobů. S nástupem křesťanství se pomalu ustanovilo uložení mrtvého těla do země jakožto standardní způsob pohřbívání. Vzorem pro tento způsob bylo pohřbení mrtvého těla Ježíšova, které bylo po sundání z kříže zabaleno do plátna a uloženo do hrobu.⁴² Mnoho lidí tehdy věřilo, že pokud nebudou pohřbeni do země, nedojdou vzkříšení. To samé platilo v otázce znesvěcování hrobů. Proto se mnoho lidí dávalo pohřbít v blízkosti mučedníků. Věřili totiž, že ti je ochrání proti znesvěcení hrobu. Mezi další důvody patří také ten, aby se nejen tělo v okamžik vzkříšení dostalo pod mučedníkovu ochranu, ale také duše a celá jeho bytost.⁴³

„Mučedníci nás střeží, dokud žijeme ve svých tělech, a ujímají se nás, jakmile svá těla opustíme. Zde na zemi nám brání propadnout hříchu a po smrti nás chrání před hrůzami

---

³⁹ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D. s. 11.

⁴⁰ Aries, Phillippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha:Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 48.

⁴¹ Aries Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha:Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 48.

⁴² Nešporová, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2. s. 109.

⁴³ Aries, Phillippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha:Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 48-52.

pekel, *inferni horror*. Proto naši předkové dbali na přidružování těl zesnulých ke kostem mučedníků: Tartaros se jich bojí a my jsme ušetřeni trestu, Kristus je osvěcuje a jeho jas zahání temnotu daleko od nás.“⁴⁴

Kolem hrobů mučedníků se tak začaly objevovat další hroby, až z pohanských pohřebišť vznikly uctívané křesťanské lokality. Původ tohoto zvyku pochází pravděpodobně z Afriky, kde byly nalezeny nejstarší archeologické vykopávky. Na hřbitovech mimo města se stavěly i kostely či baziliky, které nahradily původní kaple. Baziliky se stavěly z důvodu umístění ostatků světců, a lidé toužili být pohřbení v jejich blízkosti. Byly nalezeny i hrobky umístěné v bočních kaplích bazilik. Tak se bazilika postupem času proměnila v centrum hřbitova a později kolem nich začaly vyrůstat nové části města, která později splynula s městem samotným. Tímto také dochází ke stírání rozdílu pohřbívání na předměstí a městem, kde se stále pohřbívat nesmělo. Pohřbívání prokletých nebylo samo o sobě zakázáno, ale až do vzniku žebravých řádů nebyl nikdo, kdo by se tohoto úkolu zhostil. Těla oběšenců se hromadily pod šibenicí, kde postupně zetlela. Sebevrazi měli zase zakázáno být pohřbení na hřbitově. U popravených lid usiloval o to, aby shnili nepohřbeni anebo byli spáleni a jejich popel byl rozprášen.

Rozdíly v pohřbívání se nacházely pouze v tom, kam byl daný člověk pochován, zda na hřbitov, tedy v půdě kolem kostela, nebo přímo do kostela. Pohřbívání v kostelích bylo úředně zakázáno již od roku 563. Pohřeb v kostele byl pocta, kterou si v podstatě kdokoliv mohl zaplatit. Církev ale toto tvrzení odmítala.⁴⁵ „Tato pocta se nesmí prokazovat za peníze, udělit ji musí Duch svatý.“⁴⁶ Protože v kostelech byli pohřbíváni jen privilegovaní, chudší vrstvy se snažili dostat alespoň do jejich blízkosti. Tak se prostory kolem kostelů zvětšovaly a vznikly hřbitovy, které známe dodnes.

Je nutné zmínit, že ve středověku hřbitov nesloužil pouze jako místo posledního odpočinku. Na hřbitově a v kostele se soustředilo veškeré společenské dění. Nejprve se tam začali usazovat lidé, protože na okolí kostela neměla vliv světská moc. Kostel, a jeho okolí bylo místem azylu. A byla to právě role útočiště, která někdy

---

⁴⁴ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha:Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 52.

⁴⁵ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 59-67.

⁴⁶ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha:Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 67.

proměnila hřbitov v trvalé bydliště lidí, většinou uprchlíků. Mimo to, hřbitov sloužil jako místo určené k setkávání lidí, nezávisle na tom, zda se tam právě pohřbívalo či ne. Hřbitov v těch dobách býval místem procházek, her i milostných schůzek, sloužil jako náměstí nebo promenáda a scházeli se tam všichni obyvatelé obce v případě, že potřebovali vyřešit některé z duchovních či světských záležitostí.⁴⁷ V kostele se urovnávaly světské spory a probíhaly tam i soudy. Tyto pohřební zvyklosti se dodržovaly po celé latinské křesťanství a s malými obměnami vydržely dodnes. Hřbitov sloužil jako místo společenských setkání, a bydleli tam žebráci a vyvrženci společnosti. Mrtvá těla se hromadila na malém prostoru, nebo byla uskladňována v kostnicích. Nejtypičtějším znakem tohoto období je neustálý kontakt živých s mrtvými.

3.4 Období moru

Hygienická péče v období středověku byla na velmi nízké úrovni, a proto se nelze divit, že se objevovaly různé nemoci, proti kterým se tehdejší obyvatelé neuměli bránit. Jednou z nich byl mor, lidově „černá smrt“. Černá smrt proto, že mezi jedny z příznaků této nemoci patřily tmavomodré až černé skvrny na těle. Mezi další příznaky patří i vykašlávání krve nebo krvácení z nosu. Největší morová epidemie ve středověku proběhla kolem roku 1348. Dnes se mor vyskytuje v některých zemích Jižní Ameriky a v Africe. Léčí se antibiotiky, ty ovšem ve středověku neznali a lidé tak umírali po tisících.⁴⁸

Jak se zvyšoval počet nakažených, ubývalo míst, kam je uložit. Lazarety i domy pro umírající byly přeplněné, nebylo kam umístit nemocné ani kam pohřbívat mrtvé. Mor s sebou přinesla ještě jeden fakt a tím byl strach. Lidé se báli nákazy, a proto raději moc nevycházel z domu, živili se zásobami a uzavírali se tak ve svých domech. Jakmile se někdo z rodiny nakazil morem, ostatní ho rychle izolovali a dokonce i lékaři se odmítali k nakaženému přiblížit. Mnoho lidí tak zemřelo z důvodu, že se jednoduše nenašel nikdo, kdo by jim pomohl. Mrtvá těla byla co nejrychleji z domu odklizená, často rovnou na ulici, kde je naložili do káry a pohřbili v masovém hrobu. Smrt se stala anonymní a lidem přestalo záležet na tom, kde a jakým způsobem byli pohřbeni. Staré pohřební zvyky

---

⁴⁷ Aries, Phillipe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha:Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 84-86.

⁴⁸ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.. s. 23.

postupně vymizely, lidé přestali truchlit a prodlévat nad mrtvými a smrt se pro ně stala běžnou záležitostí, kterou se postupně naučili ignorovat.⁴⁹

Jedním z důležitých momentů je fakt, že lidé během morových epidemií přestali na smrt pohlížet z náboženského hlediska. Jestliže byli nuceni žít ve světě, který se podobal peklu, proč by se měli snažit dodržovat desatero? Zhruba v tomto období se smrt začala považovat za nečistou, odpornou a páchnoucí. Ke konci středověku a během renesance se tento odpor ještě prohloubil. S rozvojem humanismu přichází zesvětštění společnosti a tím dochází k nahrazení života posmrtného životem současným. Lidé lpěli na majetku, hmotných statcích a hlavně na pozemském životě. Je možné, že právě tehdy se smrt stala nenáviděným zánikem, namísto spravedlivého konce života?⁵⁰

3.5 Současnost

V současnosti je náš postoj ke smrti zcela opačný, než jaký měli naši předkové. Smrt v dnešní době je velice soukromou a uzavřenou událostí, odehrává se za zavřenými dveřmi. Postupem času vymizelo i umírání doma a umírající byli kolem druhé poloviny dvacátého století vytlačeni do nemocnic. V zájmu svého pohodlí jsme postupně zrušili veškeré zvyklosti, které k procesu umírání patřily. V dnešních městech není téměř poznat, že někdo zemřel. V době, kdy ideálem krásy je mladý, krásný a zdravý člověk se totiž neumírá. Na konci středověku se objevil názor, že smrt je něco špinavého, nečistého a skoro až neslušného. Tento názor se ve dvacátém století hojně prosazoval, zvláště proto, že znakem moderní společnosti je čistota. Tím největším problémem ovšem není to, že bychom museli překonávat odpor ke smrti. Ve skutečnosti se s ní nemusíme vůbec setkat. Problémem je to, že o ní mlčíme. Neumíme o ní mluvit. Nevíme, jak vyjádřit soustrast s člověkem, jemuž zemřel člen rodiny. Mlčíme, i když vidíme, že nám těžce nemocný člověk umírá před očima. V našem domnělém optimismu, který je tak typický pro naši současnost, se ještě snažíme umírajícímu namluvit, že nezemře, a že všechno bude v pořádku. Jedním z důvodů, proč se tak těžce vyrovnáváme se smrtí je fakt, že nyní můžeme všechny ve středověku neobvyklé jevy vysvětlit pomocí vědy. Každý den

---

⁴⁹ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph. s.26.

⁵⁰ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph. s. 26-27.

přicházejí vědci s novými a novými objevy. Ve středověku si některé jevy neuměli vysvětlit a byly to pro ně zázraky. Jen se smrtí jsem na tom pořád stejně. Je pro nás stejně tajemná a záhadná, jako byla před tisíci lety. Dalším problémem je také stále větší ateismus ve společnosti. Ztratili jsme Boha a společně s ním i jistotu posmrtného života, která zbavovala strachu ze smrti.⁵¹ Často se také setkáváme s názorem, že se chováme krutě a necitelně ke starým a umírajícím lidem. Raději je „odložíme“ do nemocnic a domovů pro seniory, než abychom se o ně sami starali. Podobného chování si můžeme všimnout i u některých starověkých civilizací. Společnost si žádala zdravé a silné jedince. Slabí nebo zmrzačení členové společnosti byli házeni ze skal, jiné národy nechávali své staré členy zemřít v divočině. Eskymáci své nepotřebné členy škrtili nebo je utopili. Ve většině těchto případů šlo o pud sebezáchovy, protože slabý jedinec zdržoval skupinu a proto bylo v zájmu jejího přežití je likvidovat. Nás nemocní a staří nezdržují v útěku před nepřáteli, ale v životě. Není možné cestovat nebo se snažit o lepší pozici v zaměstnání, když se při tom musíme starat o nemocné rodiče. Důvodem, proč jsem se tak smrti odcizili je i to, že se odcizujeme sami sobě již v životě. Dříve se znali všichni sousedé v domě a možná i v ulici a vzájemně si pomáhali. Dnes stěží víme, kdo bydlí v sousedním bytě. I rodiny již nežijí na jednom místě, ale mohou být roztroušené všude po světě. Za ideální smrt je dnes považována smrt náhlá, bezbolestná, ta, která byla dříve společností odsuzována.⁵²

Postupem času, a hlavně díky vzniku paliativní péče, se opět navracíme k původním představám o smrti. Paliativní péče je péčí o staré a umírající lidi, a to ne pouze z fyzického hlediska, ale hlavně z psychického. Podle zakladatelek paliativní péče je dobrá smrt taková, která nevzbuzuje strach, pacient je s ní smířený a hlavně jí nemusí čelit sám.⁵³

---

⁵¹ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D s. 29.

⁵² Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D s.29-30.

⁵³ Valčuhová, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D s. 31.

4 OSSUARIA

Kosti vystavené pohledům ostatních. Na hřbitovech se až do 17. století povalovaly kosti na zemi, mezi prachem a štěrkem. Již na počátku 15. století nebo dříve je lidé začali uklízet. Vystavovali je nad ochozy, na portiky kostelů, nebo v přilehlých kapličkách, které byly postaveny právě pro tyto účely. Původní účel cernarií byl pouze jako skladiště, kam se vyhazovaly kosti vykopané z hrobů, aby se na hřbitově uvolnilo místo pro další nebožtíky a nebylo v plánu, aby se na ně někdo chodil dívat. Začátkem 14. století se ale začala používat záměrně⁵⁴ a „umně uspořádané kosti a lebky měly v době posledlé požívačností vytvořit kolem kostelního dvora kulisu každodenního života.“⁵⁵

4.1 Cisterciáci v Kutné Hoře, Sedlecké údolí

Zásady cisterciácké řehole se formovaly na konci 11. století jako projev snah o reformu řeholního života a římskokatolické církve vůbec.⁵⁶ Jejich krédo znělo „Ora et labora“, tedy Modli se a pracuj. Cisterciáci hlásali návrat k chudobě, prostotě a práci. Zdůrazňovali vnitřní zbožnost a její spojení s prací. Jejich centrem bylo opatství Cîteaux v jižní Francii. V obzvláštní úctě chovali Pannu Marii, která kojila svým mlékem moudrosti sv. Bernarda, jak ukazují obrazy světcova vidění, a byla spolu s prolitou krví Ježíše Krista pramenem víry cisterciáků. Cisterciáci neoslavovali Boha uměleckými díly a zdobností svých staveb, ale prací a soustředěnou modlitbou. Kostel pro ně byl pracovním účelovým prostorem – domem modlitby, ne symbolem bohatství světa a nebe jako městské katedrály. Vše, co cisterciáci potřebovali ke své existenci, získávali vlastní prací.⁵⁷ Všechny jejich názory na svět, církve a práci ovlivnily i vzhled jejich staveb. Jejich stavby se vyznačovaly kompaktností a prostotou forem, byly oproštěny od jakékoli zdobnosti ornamentu, okenních kružeb, plastiky, polychromie, malby, neměly věže ani vnější opěrný systém.⁵⁸ Cisterciáci měli svou vlastní silnou organizaci. Nepodléhali papeži ani jiným církevním hodnostářům. Během 12. stol. se cisterciácká řehole neuvěřitelně rychle šířila nejenom ve Francii, ale i po celé Evropě.

---

⁵⁴ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0 s. 81-83.

⁵⁵ Aries, Philippe. *Dějiny smrti: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0. s. 83.

⁵⁶ Altová, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, s. 15.

⁵⁷ Altová, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, s. 15.

⁵⁸ Altová, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, s. 16.

První cisterciácký klášter v Čechách byl založen v r. 1142 právě v Sedlci a zasvěcen Panně Marii. Cisterciácký klášter byl významným poutním místem a měl velký význam pro vývoj celého regionu, zvláště ve 13. století při těžbě stříbra. Na koci 13. století stavěli cisterciáci kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Jana Křtitele měli vliv i na stavby menších kostelíků v blízkých obcích (Sv. Jakub, Záboří nad Labem) a zasloužili se i o výstavbu hřbitovní kaple s kostnicí. Reformní náboženské hnutí českých husitů provázené vojenskými akcemi, obrazoborectvím i drancováním panských sídel a zejména klášterů a kostelů postihlo i Sedlecký klášter. Mniši byli mučeni, vražděni, upalováni v sudech nebo oběšeni. Klášter byl nakonec vypálen.⁵⁹

4.2 Hřbitovní kaple s kostnicí

Dvoupatrová graciézní stavba vznikala ke konci 14. století ve stylu mezinárodní gotiky, v Čechách označované za „krásný sloh“.⁶⁰ Architektonicky se jedná o gotický *karner*⁶¹, patrovou stavbu s kaplí v horní části a kostnicí v přízemí.⁶² Kaple je doposud obklopena hřbitovem. Původně však byl sedlecký hřbitov mnohem rozsáhlejší a tvořil významnou součást klášterního areálu. Nesloužil pouze příslušníkům kláštera, ale i obyvatelům rozrůstající se Kutné Hory a byl vytouženým místem posledního odpočinku pro věřící i ze vzdálených míst. Podle legendy byla jeho půda zázračná, ostatky zemřelých v ní uložené ve velice krátké době zetlely, zůstaly z nich jen vybělené kosti.⁶³

„Podle pověsti byl kolem roku 1270 jeden ze zdejších opatů vyslán českým králem do Jeruzaléma. Odtamtud přivezl hrst půdy z Božího hrobu a rozprášil ji po zdejším hřbitově. Hlína ze Svaté země se používala k posvěcení pozemků a k uzdravování. Těla do ní pohřbená se dle legendy měla do 24 hodin zcela rozpadnout. V takto posvěcené

---

⁵⁹ Altová, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, s. 17.

⁶⁰ *Hřbitovní kostel Všech Svatých s kostnicí*. [online]. [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEen%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

⁶¹ *karner*-patrová stavba s kaplí a s kostnicí v přízemí.

⁶² *Hřbitovní kostel Všech Svatých s kostnicí*. [online] [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEen%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

⁶³ Jelínek, Jan. *Kutná Hora*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1990. ISBN 80-7065-046-x. s. 31.

půdě se dávali pohřbívat nejen místní zemřelí, ale i lidé ze širokého okolí. Podobná Svata pole vznikala ve středověku po celé Evropě (například Řím, Pisa).⁶⁴

Sedlecké svaté údolí bylo poutním místem, a to zejména na svátek Nejsvětější Trojce, lidově zvaný Boží Tělo. Být pohřben na tak významném a svatém místě znamenalo větší naději na vykoupení a vzkříšení. Posvátnost tohoto místa posledního odpočinku zdůrazňovala i věčná světla zářící na štíhlých věžích hřbitovní kaple.⁶⁵

Během husitských válek zde bylo pohřbíváno stále více zemřelých a prostor kolem kaple se tak neustále zvětšoval. Hřbitov dosahoval rozlohy neuvěřitelných 35 000 m². Na konci 15. století došlo k postupnému zmenšování rozlohy hřbitova, exhumované kosterní ostatky ze zrušených hrobů byly umístěny do kostnice a do hromadné hrobky.⁶⁶

„Z této doby také pravděpodobně pochází pověst o poloslepém mnichovi, který v kostnici srovnal kosti do 6 pyramid. Po dokončení práce se mu údajně zrak zcela uzdravil...“⁶⁷

Hřbitov se z větší části změnil v pole a zahrady. Jeho zachovalá část zřejmě nebyla příliš využívaná okolním utrakvistickým obyvatelstvem. Nová éra sedleckého hřbitova nastala až s nástupem rekatolizace českých zemí po roce 1620. K obnově hřbitovní kaple došlo v polovině 17. století, dokončena byla k roku 1661.⁶⁸ Kaple byla znovu opravena v 18. století, v době, kdy Santini obnovoval cisterciácký klášter v Sedlci. Zrenovována byla v Santiniho duchu barokní gotiky. Stavbu bylo nutné především staticky zajistit. Proto Santini vestavěl štít mezi věže západního průčelí a stavbu dále vzeprl přistavením západní předsíně.

Ve stylu svého specifického architektonického projevu, pro který byl pak v Čechách později zvolen termín barokní gotika, upravil interiéry kaplí štukovou výzdobou stěn a kleneb včetně hvězdicové dlážděné podlahy, mramorových oltářů a dalších

---

⁶⁴ *Hřbitovní kostel Všech Svatých s kostnicí.* [online]. [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEen%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

⁶⁵ Altová, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, 1994. s. 18

⁶⁶ *Hřbitovní kostel Všech Svatých s kostnicí.* [online]. [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEen%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

⁶⁷ *Hřbitovní kostel Všech Svatých s kostnicí.* [online]. [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEen%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

⁶⁸ Jelínek, Jan. *Kutná Hora*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1990. ISBN 80-7065-046-x. s. 33.

uměleckořemeslných doplňků. Santiniho projektem však zajisté je i dodnes částečně zachovaná dekorativní kostní výzdoba. Girlandy z lebek a kostí sledují rytmus Santiniho dekorativních štukových klenebních žeber a spojují se v závěsech mohutně rozvinutých kostěných lustrů. Lebky se zkříženými kostmi nahrazují okřídlené hlavičky andělů, které v ikonografii dušičkových kaplí symbolizují jednotlivé dušičky zemřelých.⁶⁹

V roce 1870 upravil a doplnil barokní výzdobu František Rint z České Skalice. Rint byl pozván knížetem ze Schwarzenberku, který odkoupil majetky kláštera v dražbě po jeho zrušení dekrety Josefa II. Díky mecenášství knížete byla kostnice zachována. František Rint kosti vydezinfikoval chlorovým vápnem a seskládal z kosterních pozůstatků další objekty – lustr – (symbol světla) uprostřed kaple a také erb rodu Schwarzenberků. U paty schodiště do kostnice můžeme spatřit Rintův podpis poskládaný z kostí.⁷⁰

Do dnešních dní se nám bohužel nezachovala původní výzdoba horní kaple. Lidské kosti uspořádané tak, aby se v opakování stejných částí zdůraznila jejich rovnocennost a zmnožení, symbolizují zástup těch, kteří stojí před trůnem božím, a nikdo je nedokáže sečíst. Smrt nečiní žádné rozdíly mezi lidmi. Vykoupení, osvobození lidí za cenu prolité krve Kristovy, se dovrší vzkříšením mrtvých. Všichni vstávají k novému životu. Spravedliví jsou přiváděni do nebeského ráje, kde budou korunováni a definitivně osvobozeni od smrti.⁷¹

---

⁶⁹ Jelínek, Jan. *Kutná Hora*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1990. ISBN 80-7065-046-x. s. 33-34.

⁷⁰ *Hřbitovní kostel Všech Svatých s kostnicí*. [online]. [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEn%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

⁷¹ Altová, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, 1994. s. 18

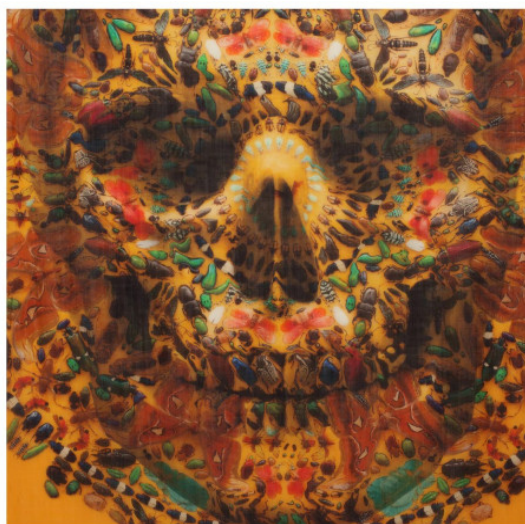
II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 REŠERŠE

Ve svém pátrání po návrhářích, kteří se ve své tvorbě zabývají tématem smrti, jsem jich našla více, zde jsem se ale rozhodla uvést jen ty, jejichž kolekce mě zaujaly.

5.1 Damien Hirst a Alexander McQueen, scarfs, 2013

Spolupráce těchto dvou velkých osobností vznikla k oslavě desátého výročí McQueenových šátků s lebkami. Vznikla tak kolekce o třiceti kusech šátků, na kterých se spojuje Hirstovo zaujetí pro přírodu a McQueenův motiv lebky. Lebky jsou vytvořeny právě pomocí motýlích křídel, vážek, brouků a motýlů.⁷²

Obrázek 1 Detail lebky na šátku

5.2 Iris van Herpen, Mummification, aw 09/10

Iris van Herpen je návrhářka, která ve své tvorbě experimentuje s digitálními technologiemi v kombinaci se starými ručními technikami. Kolekce Mummification

---

⁷² alexandermcqueen.com. Experience. [online]. [cit. 13. 11. 2013]. Dostupné z: <http://www.alexandermcqueen.com/experience/en/alexandermcqueen/archive/damien-hirst-alexander-mcqueen-collaboration/>

odkazuje na proces, kterým Egypťané opatrovali své mrtvé před uložením do hrobu. Egypťané své mrtvé obalovali a překrývali vrstvami gázy do typických geometrických a grafických vzorů. Iris van Herpen tuto techniku rozvinula a vytvořila tak vlastní představu o smrti a mumifikaci. Kombinovala antické techniky s novými materiály. Celá kolekce je vytvořena ručně, z ekologické kůže, která byla upravena různými technikami. V kolekci se objevuje také krajka, kovová očka, řetízkové řetězy a na tisíce kovových kuliček.⁷³

Obrázek 2 Iris van Herpen

5.3 Comme des Garçons, Memento Mori, menswear, ss 11

Rei Kawakubo v této kolekci užívá pozoruhodné téma-lidskou lebku- a probouzí ji do mnoha asociací, od magických po hrůzostrašné. Zkombinovala motiv lebky s černo-bílým šachovnicovým vzorem. Tyto grafické vzory používá v mnoha tvarových a velikostních

---

⁷³ irisvanherpen.com. Haute Couture. [online]. [cit. 9. 2009]. Dostupné z: <http://www.irisvanherpen.com/haute-couture>

kombinacích. Tradiční symbol smrti tiskne na kabáty, násobí je tiskem na trička nebo je transformuje do hlav maličkých mimozemšťanů.⁷⁴

Obrázek 3 Commes des Garçon

5.4 Thierry Mugler, menswear, aw 11/12

Kolekce na podzim/zimu byla první, kde svoje schopnosti předvedl Nicola Formichetti jako kreativní ředitel Mugleru. Několik dní před jejím uvedením byl na Formichettiho blog umístěn temný a děsivý teaser. Ukazoval mladého muže, jak shazuje svoji druhou kůži z černého latexu a odkrývá kostmi potetované tělo. Kolekce je vytvořena v převážně tmavých barvách, jako černá a tmavě modrá, ale na některé obleky byla použita zářivě

---

⁷⁴ style.com. Slideshows. [online]. [2011]. Dostupné z: <http://www.style.com/slideshows/fashion-shows/spring-2011-menswear/comme-des-garcons/collection/2>

oranžová, stejně tak jako u některých doplňků. Drama se tentokrát neodehrává na oděvu, ale spíše ve stylingu. Celé kolekci napomáhá fakt, že modely předváděl Rick Genest, se svým strašidelným a mrtvolným tetováním.⁷⁵

Obrázek 4 Thierry Mugler

---

⁷⁵ irenebrination.typepad.com. Irenebrination notes on a. [online]. [cit. 01. 2011]. Dostupné z: http://www.irenebrination.typepad.com/irenebrination_notes_on_a/2011/01/mugler-menswear-aw-11-12.html

6 KONCEPT KOLEKCE

Koncept celé bakalářské práce vychází z myšlenky, že jsme smrtelní. Všichni to víme, ale nikdo z nás na to pochopitelně nechce myslet. Ráda bych, aby se lidé zamysleli nad kvalitou vlastního života. Žiji opravdu tak, jak jsem vždy chtěl? A pokud ne, mohu to změnit? Hlavní otázka, kterou si kladu ale zní: Může být vědomí smrti motivací k lepšímu životu? Může nás vědomí smrti změnit? A může změnit náš pohled na svět? Na naše činy? Další otázky jsou nasnadě. Jak se člověk vůbec vyrovnává se smrtí někoho blízkého? Co pro nás smrt znamená? Co znamenala pro naše předky?

Jako hlavní inspiraci jsem si zvolila kostnici v Kutné Hoře. Jako malé dítě jsem tam často chodila s tetou a ona mi vyprávěla hrůzostrašné historky. Dodnes mne nepřestaly fascinovat girlandy tvořené lebkou a kostí, které mají symbolizovat anděly a ohromné pyramidy z lidských lebek. Z lebký jsem si také „vypůjčila“ tvar lebečního švu, a převedla ho do oděvu.

Účelem této kolekce určitě není diváka či nositele vyděsit, měla by spíše lehce znepokojovat a vyvolávat již výše položené otázky. Na oděvech jsem smrt znázornila pomocí výšivky. Tak jako je nenápadná v našich životech, taková je i na oděvu. Kolekce je praktická a nositelná, určená ke každodennímu nošení. Smrt je v ní znázorněna jen v náznacích. Aby nám připomínala, že je s námi v každém okamžiku našeho života a že bychom ho neměli promarnit. Memento Mori. Vzpomni na smrt.

7 MOODBOARD, STORYBOARD

Obrázek 5 Moodboard

Obrázek 6 Storyboard

8 SKICI KOLEKCE

Obrázek 7 Line up kolekce

Obrázek 8 Line up kolekce

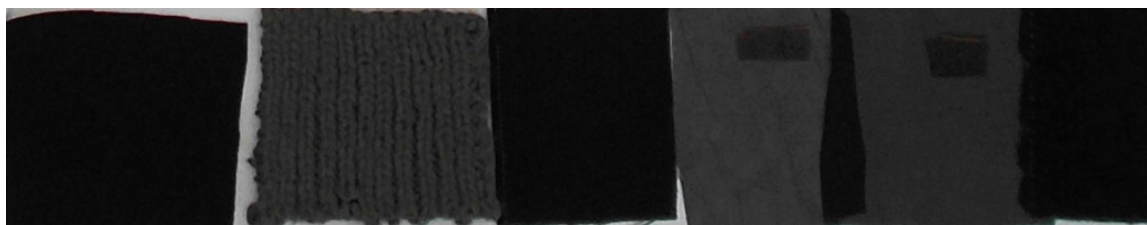

9 MATERIÁLY, BAREVNOST

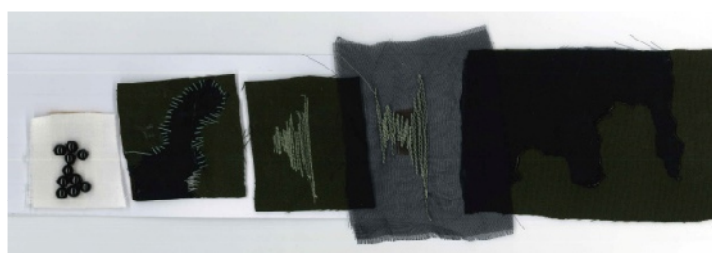
Materiály ke kolekci jsem vybírala záměrně tak, aby odpovídaly konceptu celé kolekce. Kolekci dominují spíše těžší a zimní materiály, které kontrastují s těmi jemnými a splývavými. Zimní materiály jsou v této kolekci symbolem tíhy, kterou neseme na svých bedrech. Jemné materiály naopak symbolizují naději a víru v lepší zítřky s vědomím, že i když smrt se nám překonat nepodaří, můžeme alespoň změnit svůj dosavadní život k lepšímu.

Obrázek 9 Materiály

Obrázek 10 Materiály

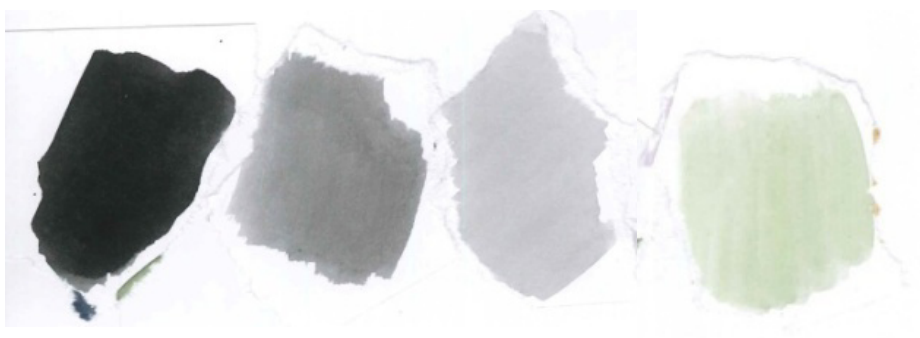

Obrázek 11 Vzorky technik

Barevnost také nebyla zvolena náhodně, i když její výběr nebyl tak jednoduchý, jako u materiálů. Je spíše tmavšího charakteru, s jemnými akcenty světle zelené a zlaté výšivky. V původním konceptu se měla objevovat světle zelená a béžová i v oděvech, ale nakonec jsem se rozhodla je vypustit, aby na tmavších plochách lépe vynikla výšivka a detaily, které celá kolekce obsahuje.

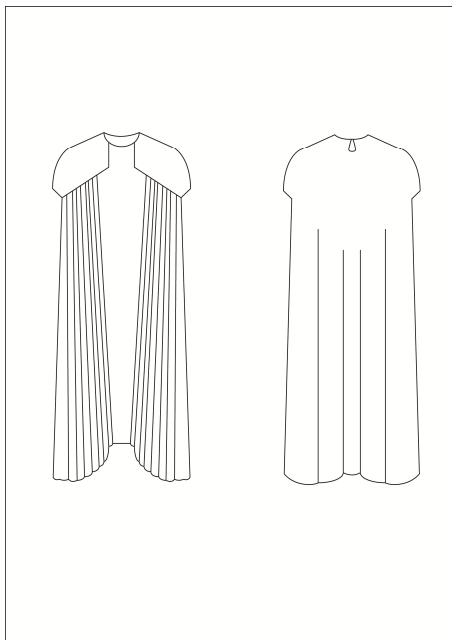
Obrázek 12 Původní barevnice

Obrázek 13 Barevnice

10 TECHNICKÁ DOKUMENTACE

10.1 Model č. 1

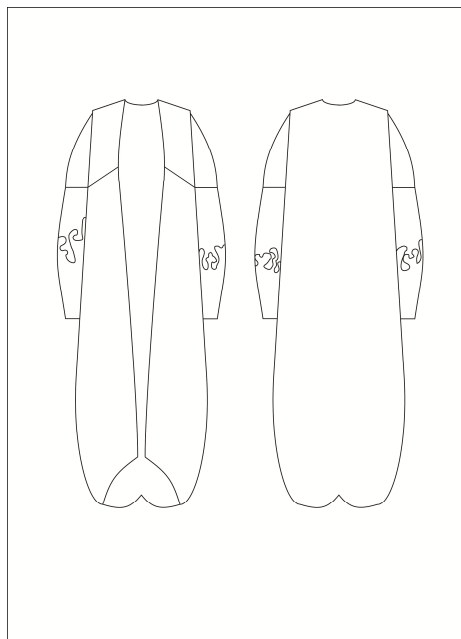

Obrázek 14 Šaty

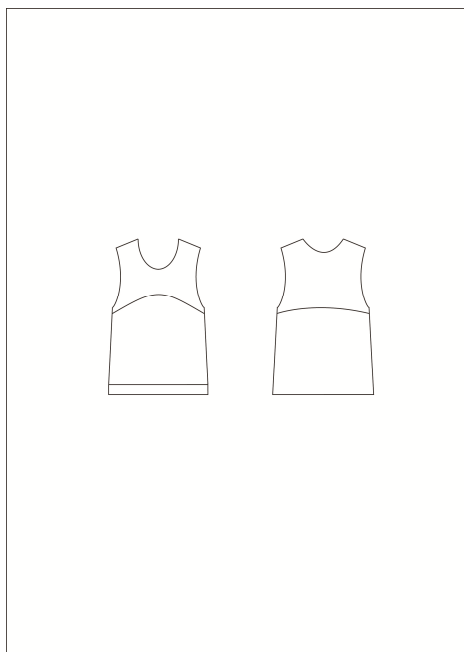
Model tvoří černé šaty s rozštěpeným dolním krajem a s korálky, které jsou vyšité přes prsní záševky. Jsou řasené a stříhané z jednoho kusu látky tak, že jediné švy jsou ty, které spojují střední dílek se zbytkem a ty které jsou vyšity korálky. Výšivka je tvořena do tvaru tepu srdce, který se zobrazuje na EKG. Průkrčník je předšitý podsádkou do tvaru. Rukávy jsou začištěny ručně. Šaty se zapínají vzadu na knoflík.

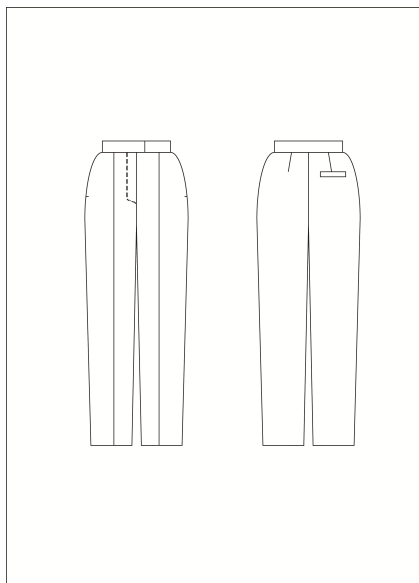
10.2 Model č. 2

Obrázek 15 Kabát

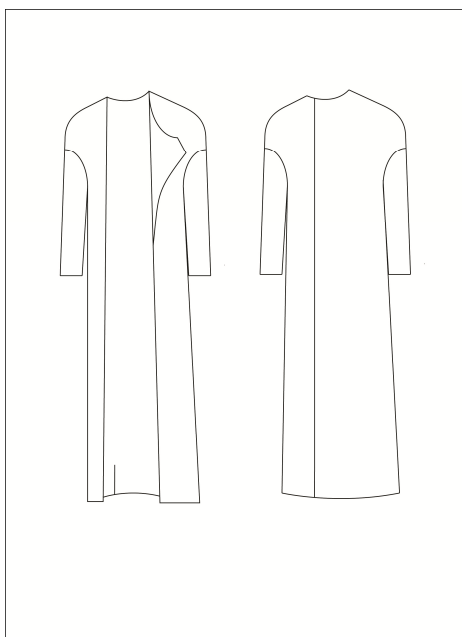
Obrázek 16 Tílko

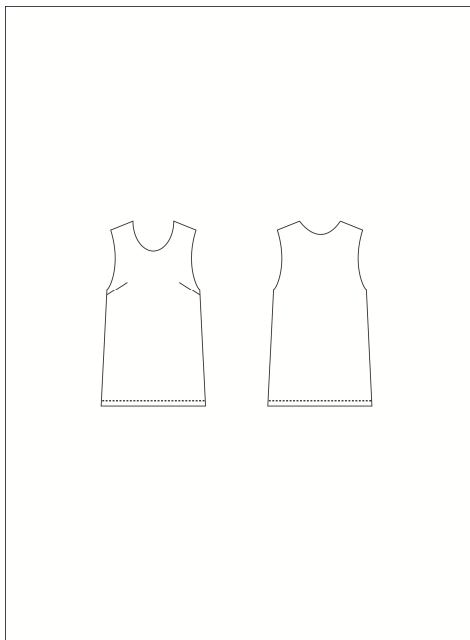
Obrázek 17 Kalhoty

Model číslo dvě tvoří kabát, tílko a kalhoty. Kabát je černý, na rukávech s aplikacemi z tvídu, které znázorňují lebeční švy na lidské lebce. Tvíd je na kabát přichycen ručně. Rukávy samotné jsou oblého tvaru, jako i celý kabát. Kabát je podšívkový. Pod kabátem jsou kalhoty z šedé tkaniny. Jsou klasického střihu a sahají lehce nad kotníky. Jsou všity do pasového límce. Mají kapsy ve švu a na zadním díle jednu výpustkovou lištovou kapsu. Boční švy jsou prošité černou a zlatou nití, symbolizující lebeční šev. Tílko je stříbrné, základního střihu, olemované šikmým proužkem. Na prsou je zlatá výšivka.

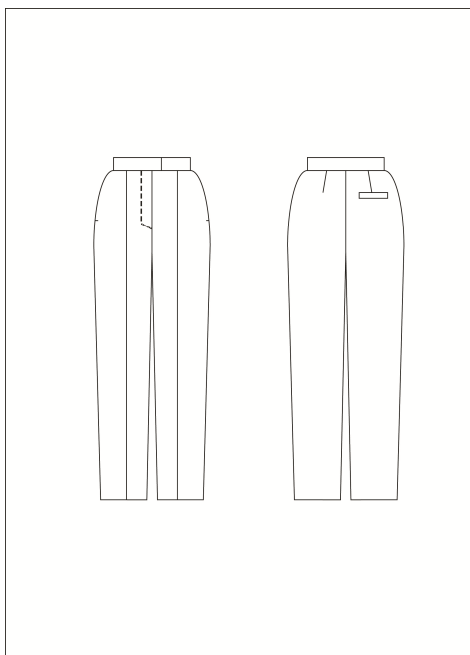
10.3 Model č. 3

Obrázek 18 Kabát s výšivkou

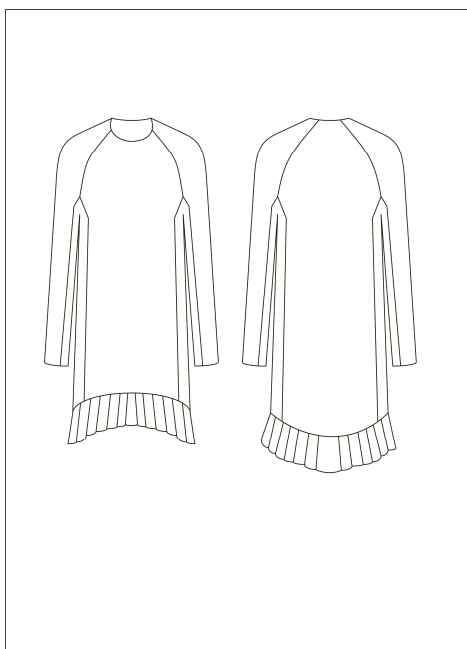
Obrázek 19 Tílko

Obrázek 20 Kalhoty

Třetí model tvoří tmavě modrý kabát se zlatou a světle zelenou výšivkou v horní části a na rukávech, které mají zkrácenou délku. Výšivka znázorňuje pyramidy z lebek a girlandy kostí visící v kutnohorské kostnici. Délka kabátu sahá do půli lýtek. Středový šev na zadním díle je přemístěný do levé strany a ukončen rozparkem. Kabát je podšívkový. Tílko je ze šifonu, olemované šikmým proužkem, dolní kraj je prošílý. Kalhoty jsou podobného střihu jako ty u předešlého modelu, mají širší nohavice a jsou bez výšivky na bočních švech. Látka je místy účelně potřhaná, odkazuje na stáří a jistou opotřebovanost člověka.

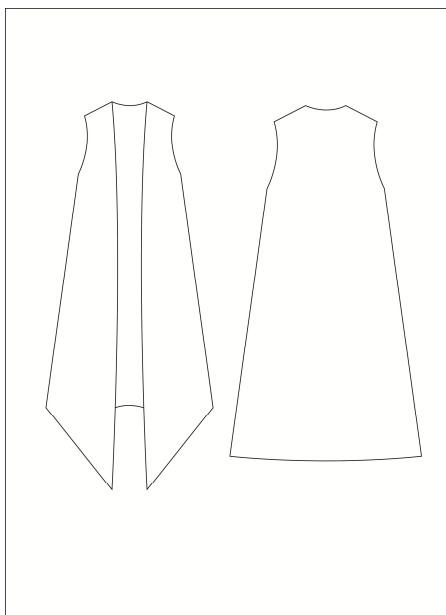
10.4 Model č. 4

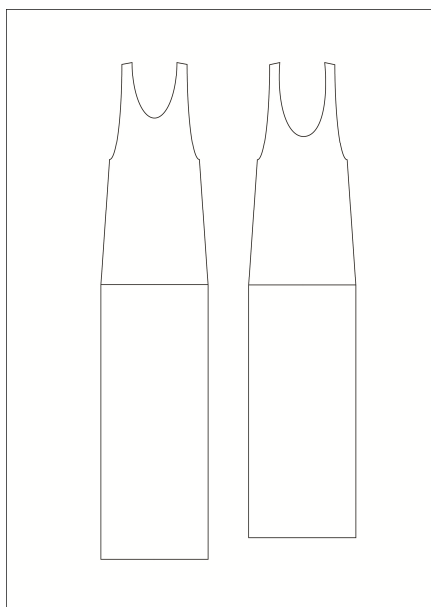
Obrázek 21 Šaty

Čtvrtým modelem jsou úpletové šaty. Jsou kombinací svetrů a černého úpletu. Mají raglánové rukávy a jsou rozšířeny pomocí pruhů úpletu v bočních švech i v rukávu. Zadní díl a rukávy tvoří svetr, zbytek je z úpletu. V dolním kraji jsou našité volány. Na předním díle je zlatá a světle zelená výšivka.

10.5 Model č. 5

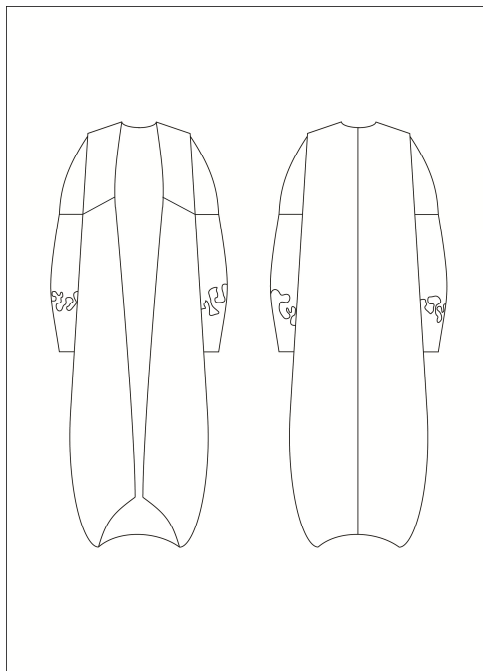
Obrázek 22 Vesta s výšivkou

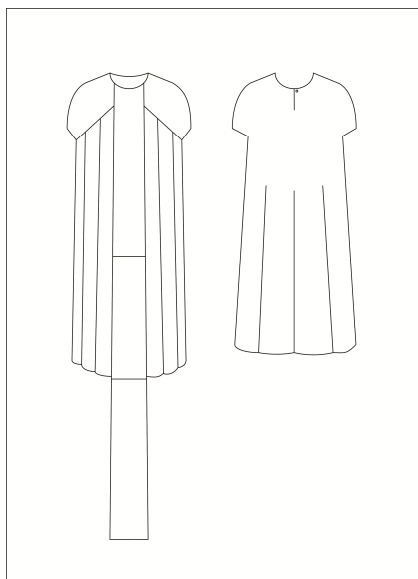
Obrázek 23 Šaty

Pátý model je tvořen vestou a šaty. Vesta je z šedivé tkaniny, se světle zelenou výšivkou, která je umístěná v její spodní části. Výšivka je tvořena dvěma druhy různě silných nití. Vesta má kapsy v bočním švu. Šaty jsou rovné, černé, švem rozdělené na dvě části. Vrchní část je z pevnější černé tkaniny a spodní ze šifonu. Dolní kraj předního dílu je delší než zadní. Šaty mají dlouhé rozparky na bocích.

10.1 Model č. 6

Obrázek 24 Kabát

Obrázek 25 Šaty

Model číslo šest tvoří kabát a šaty. Kabát je tvídový s šifonovými aplikacemi na rukávech, jejichž okraje jsou opáleny a ručně přichyceny ke kabátu. Mají opět evokovat lebeční šev na lidské lebce. Kabát je oblého tvaru s tvarovaným dolním okrajem. Je podšívkovaný. Šaty jsou bílé, se třemi černými šifonovými pruhy uprostřed, které mají různou délku a postupně se překrývají přes sebe. Šaty jsou řasené. Vzadu mají zapínání na knoflík.

III.   PROJEKTOVÁ ČÁST

11 FOTOGRAFIE KOLEKCE

Fotografie vznikly v areálu Svit ve Zlíně.

Foto: Aneta Rössnerová

Obrázek 26 Fotografie 1

Obrázek 27 Fotografie 2

Obrázek 28 Fotografie 3

Obrázek 29 Fotografie 4

Obrázek 30 Fotografie 5

Obrázek 31 Fotografie 6

Obrázek 33 Fotografie 7

Obrázek 32 Fotografie 8

Obrázek 34 Fotografie 9

Obrázek 35 Fotografie 10

Obrázek 36 Fotografie 11

Obrázek 37 Fotografie 12

Obrázek 38 Fotografie 13

Obrázek 39 Fotografie 14

Obrázek 40 Fotografie 15

ZÁVĚR

Když jsem začínala psát tuto práci, bylo snadné mluvit o smrti, i když jsem se často setkávala s lidmi, kteří mi říkali, že jsem morbidní, ať o tom tématu již před nimi nemluvím a další podobné názory. Když jsem netušila, jaké to je, bylo snadné o tom mluvit. Během tohoto roku jsem bohužel měla tu příležitost. A ukázalo se, že i přes veškeré studium tohoto fenoménu já sama nejsem schopná učinit to nejjednodušší a nejprostší gesto: utěšit blízkého v jeho ztrátě.

Smrt se týká každého z nás, ať už chceme nebo ne. Je s námi po celý náš život a nedělá mezi námi žádné rozdíly. Kutnohorská kostnice již po staletí připomíná návštěvníkům fakt smrti. Vztah člověka prošel po staletí výraznou změnou, a nakonec, jak se zdá se naše společnost pomalu vrací na samý počátek a začínáme oceňovat klidnou a očekávanou smrt.

Mě osobně dala tato bakalářská práce mnoho. Uvědomila jsem si, že mám jen jeden život, který bych měla využít co nejvíce a strávit ho s lidmi, které mám ráda a kteří mají rádi mě. Takže jsem velice vděčná, že jsem se, i přes počáteční pochyby, rozhodla toto téma zpracovat.

Co se týká převedení mých myšlenek do oděvů, jsem se svým vyjádřením v oděvu spokojená. Myslím, že se mi povedlo převést smrt do kolekce tak, že jsou originální připomínkou smrti. Oděvy však zároveň neztratily svoji funkčnost a praktičnost pro každodenní nošení. To bylo mým cílem již od počátku, aby oděvy byly „pro život“ a jsem velmi ráda, že se mi to podařilo dodržet.

.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] ALTOVÁ, Blanka, PhDr. *Cisterciácký klášter Sedlec*. Kutná Hora: Galerie na Valech, 1994.
- [2] ARIES, Philippe. *Dějiny smrti, doba ležících*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.
- [3] ARIES, Philippe. *Dějiny smrti, zdivočelá smrt*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-293-3.
- [4] DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: VOLVOX GLOBATOR, 2007. Diagramma. ISBN 80-7207-628-4.
- [5] JELÍNEK, Jan. *Kutná Hora*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1990. ISBN 80-7065-046-X.
- [6] KERRIGAN, Michael. *Historie smrti*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-55-8.
- [7] LANDSBERG, Paul Ludwig. *Zkušenost smrti*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 807021054-0.
- [8] NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.
- [9] VALČUHOVÁ, Květa. *Smrt v kulturní perspektivě*. Brno, 2011. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta Pedagogická, Katedra Občanské výchovy. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Milan Valach, Ph.D.

Internetové zdroje:

- [1] Krumpolc, Eduard. *Křesťanství, jeho vznik, rozšíření a současný stav*. [online]. [cit. 8. 8. 2013]. Dostupné z:
http://www.popup.upol.cz/files/forSchoolsDocuments/2013080811394810_CMTF-Krumpolc-krestanstvi.pdf
- [2] alexandermcqueen.com. *Experience*. [online]. [cit. 13. 11. 2013]. Dostupné z:
<http://www.alexandermcqueen.com/experience/en/alexandermcqueen/archive/damien-hirst-alexander-mcqueen-collaboration/>
- [3] irisvanherpen.com. *Haute Couture*. [online]. [cit. 9. 2009]. Dostupné z:
<http://www.irisvanherpen.com/haute-couture>

[4] style.com. Slideshows. [online]. [2011]. Dostupné z: <http://www.style.com/slideshows/fashion-shows/spring-2011-menswear/comme-des-garcons/collection/2>

[5] irenebrination.typepad.com. Irenebrination notes on a. [online]. [cit. 01. 2011]. Dostupné z: http://www.irenebrination.typepad.com/irenebrination_notes_on_a/2011/01/mugler-menswear-aw-11-12.html

[6] *Kostel Všech Svatých s kostnicí* [online]. [2013]. Dostupné z: http://www.ossuary.eu/images/INFO%20ke%20sta%C5%BEn%C3%AD/TEXT_KOS_CZ%20-%20ver2.2013.pdf

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

s.	Strana
SS	Spring/Summer
AW	Autumn/Winter
EKG	Elektrokardiografie

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obrázek 1 Detail lebky na šátku</i>	32
(http://cdn.lyst.it.com/photos/2013/11/15/alexander-mcqueen-goldlight-brown-tityus-big-skull-scarf-product-4-14901193-661979647_large_flex.jpeg -)	
<i>Obrázek 2 Iris van Herpen</i>	33
(http://3.bp.blogspot.com/_zqF0q3qej2c/SZXpVBRjAfI/AAAAAAAAAIIA/GZboJg6XpbQ/s640/Picture+30.png)	
<i>Obrázek 3 Commes des Garçon</i>	34
(http://irenebrination.typepad.com/.a/6a00e55290e7c488330133f21d5b9a970b-320wi)	
<i>Obrázek 4 Thierry Mugler</i>	35
(http://www.vogue.co.uk/fashion/autumn-winter-2011/mens/thierry-mugler)	
<i>Obrázek 5 Moodboard</i>	37
<i>Obrázek 6 Storyboard</i>	37
<i>Obrázek 7 Line up kolekce</i>	38
<i>Obrázek 8 Line up kolekce</i>	38
<i>Obrázek 9 Materiály</i>	39
<i>Obrázek 10 Materiály</i>	39
<i>Obrázek 11 Vzorky technik</i>	39
<i>Obrázek 12 Původní barevnice</i>	40
<i>Obrázek 13 Barevnice</i>	40
<i>Obrázek 14 Šaty</i>	41
<i>Obrázek 15 Kabát</i>	42
<i>Obrázek 16 Tílko</i>	42
<i>Obrázek 17 Kalhoty</i>	43
<i>Obrázek 18 Kabát s výšivkou</i>	43
<i>Obrázek 19 Tílko</i>	44
<i>Obrázek 20 Kalhoty</i>	44
<i>Obrázek 21 Šaty</i>	45
<i>Obrázek 22 Vesta s výšivkou</i>	46
<i>Obrázek 23 Šaty</i>	46
<i>Obrázek 24 Kabát</i>	47
<i>Obrázek 25 Šaty</i>	48

<i>Obrázek 26 Fotografie 1</i>	51
<i>Obrázek 27 Fotografie 2</i>	52
<i>Obrázek 28 Fotografie 3</i>	53
<i>Obrázek 29 Fotografie 4</i>	54
<i>Obrázek 30 Fotografie 5</i>	55
<i>Obrázek 31 Fotografie 6</i>	56
<i>Obrázek 32 Fotografie 8</i>	56
<i>Obrázek 33 Fotografie 7</i>	56
<i>Obrázek 34 Fotografie 9</i>	57
<i>Obrázek 35 Fotografie 10</i>	58
<i>Obrázek 36 Fotografie 11</i>	59
<i>Obrázek 37 Fotografie 12</i>	60
<i>Obrázek 38 Fotografie 13</i>	61
<i>Obrázek 39 Fotografie 14</i>	62
<i>Obrázek 40 Fotografie 15</i>	63

SEZNAM PŘÍLOH

Nosič CD-ROM.